

EGY HELYI DESZEGREGÁCIÓS KEZDEMÉNYEZÉS TAPASZTALATAI – BIHARKERESZTES, KOMÁDI, BERETTYÓÚJFALU¹

L. Ritók Nóra

A Berettyóújfalui Járásban, ahol az Igazgyöngy Alapítvány dolgozik, korábban is jelen volt egyes településeken az iskolai szegregáció, többnyire települési szegregációhoz is kötődve. Ilyen például Hencida, ahol a településen a növekvő számú roma lakosság, és ennek hozadékaként a roma gyermek létszáma az iskolában spontán szegregációt eredményezett. Élve a szabad iskolaválasztás jogával, először a nem cigány szülők vitték el gyerekeiket a szomszédos településre valamelyikére, az ottani általános iskolába, később ehhez kapcsolódtak a jobb társadalmi státuszú, a közösségbe sikeresebben beilleszkedett cigány családok is, akik megengedhették maguknak a másik településen tanulás költségeit.

A spontán szegregációval sem tudott megküzdeni a rendszer, a helyzet pedig romlani kezdett, amikor az egyházi iskolák megjelentek a térségben. Ebben a járásban Berettyóújfalu, Biharkeresztes, majd Komádi településeken az egyházi iskolák komoly oktatási szegregációt indítottak meg azzal, hogy nem vesznek fel az iskoláikba halmozottan hátrányos helyzetű (HHH), roma gyerekeket. Itt már nem beszélhetünk spontán szegregációról, mert mögötte tudatosan irányított folyamatok húzódnak meg.

Az egyházi iskolák megjelenésével a településeken, eltérő mértékben, érzékelhető negatív változások indultak meg. A probléma nemcsak itt van jelen, hanem szinte az országban. Azokon a településeken, ahol minimum két iskola van, egy állami és egy egyházi, szinte mindenhol éles különbség tapasztalható a tanulói összetételben. A különbségek pedig tovább gyűrűznek, felgyorsítják a szegregációt, a település jövőképe pedig alapjaiban változik meg.

Az Igazgyöngy Alapítvány vezetőjeként mindig is integrációpárti voltam. Eleinte hittem abban, hogy a kormány által létrehozott Antiszegregációs Kerekasztalban képesek leszünk változást előidézni. Mikor megértettem, hogy ez nem történik meg, csupán az időhúzás és a legalizálás eszközei vagyunk, felálltam ebből az egyeztetési lehetőségből. Ám helyileg tovább próbálkoztam azzal, hogy a szegregáció ellen tegyek valamit. Az időhúzást itt is érzem. Mégis, itt, szemtől szembe a problémával, a partnerekkel, valahogy jobban érthető, és talán jobban is befolyásolható a dolog. A kimenetelét illetően nem vagyok optimista. De nem hagyom abba, mert így tiszta a lelkiismeretem, ha mindent megteszek az esélyegyenlőségért, az alapjogok érvényesüléséért. Nemcsak a gyerekek esélyei miatt, hanem a települések, a járás, a régió jövője miatt is.

Az alábbiakban egy, a kezdeményezésemre elindult helyi együttműködés tapasztalatait írom le. Nem tanulmánynak szánom ezt az írást, nem lesznek benne szakirodalmi hivatkozások, ezekből több olvasható e kötetben. Ugyanis nem tudományos kontextusban írom le a tapasztalataimat, hanem egy együttműködést kezdeményező civilszervezet vezetőjének szemszögéből, vállalva a szubjektív nézőpontot – inkább a folyamatot, a történetiséget, a viszonyulásokat és az elmozdulásokat emelem ki. Meggyőződésem, hogy ezek a tapasztalatok fontosak a deszegregációs folyamatok elemzése szempontjából, és építeni lehet rá ott, ahol a szegregációt a társadalmi mikroközegben nem tartják elfogadhatónak.

¹ Másodközlés, eredetileg megjelent: L. Ritók Nóra (2017): Egy helyi deszegregációs kezdeményezés tapasztalatai – Biharkeresztes, Komádi, Berettyóújfalu. *Ezredvég*, 17. 6. sz. http://ezredveg.vasaros.com/html/2017_11_12/1711122.html#lrno

Az első levéltől a társadalmi kohéziót erősítő együttműködésig

A történet akkor indult, amikor nyilvánossá vált, hogy Komádiban a református egyház általános iskolai oktatást fog indítani. Az Igazgyöngy Alapítvány, melynek a járásban hat településen van alapfokú művészeti képzése, az iskolákkal történő együttműködésben is fontos tapasztalatokkal bír oktatási és esélyegyenlőségi témában. Közvetlenül tapasztaljuk, mit jelent egy olyan egyházi iskola működése a településen, ahol az iskolák nem egyenlő mértékben osztoznak a HHH, roma gyerekeken. Folyamatában is érzékelhető változásokat éltünk meg az évek során Biharkeresztesen, ahol az állami iskola – az egyházi iskola megnyitásától számítva – fokozatosan a korábbi színvonalas, integráló iskolából az Országos kompetenciamérés átlaga alatt teljesítő, szegregált oktatási intézménnyé vált. Tehetetlenül néztük végig, ahogy a HHH-s gyerekek arányának növekedésével párhuzamosan nőtt az iskolából is kihangosodó, gyakran rendőrségi beavatkozást is igénylő negatív esetek száma, ahogy a pedagógusok eszköztelenségükben egyre inkább a kiegészítő jeleket mutatták.

Mindezek a tapasztalatok késztettek arra, hogy a komádi iskolanyitás kapcsán levelet írjak az Emberi Erőforrások Minisztériumába (EMMI) Balog Zoltán miniszter úrnak és Fekete Károly úrnak, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének, kérve, gondolják át a tervezett lépés következményeit, nézzék meg Biharkeresztes példáját, és menjenek elébe a negatív hatásoknak. Levelemre Fekete Károly püspök úr válaszolt: ha ennyire veszélyesnek látom ezt, ülünk le az érdekeltek bevonásával, és beszéljük meg, mi a probléma. E pozitív indítás nagy reményeket keltett bennem. A találkozóra Debrecenben került sor, és képviseltette magát az EMMI Felzárkózásért Felelős Államtitkársága, valamint a Berettyóújfalui Tankerület vezetője és a biharkeresztesi egyházi iskola vezetősége és fenntartója is. A beszélgetésen adatokkal alátámasztva próbáltam bemutatni a helyzetet folyamatában és a szegregálódás következményeivel. Bár ez nem győzte meg az egyházi oldalt, mégis megállapodtunk, hogy próbáljuk tovább elemezni a folyamatot az összes érintett szereplő bevonásával.

A találkozók feljegyzéseit, szervezését és moderálását én vállaltam. A következő hónapokban ezek realizálódtak is, próbáltuk megkeresni azokat a tételmondatokat, amelyek az integrált oktatáshoz kötődnek, és amelyekkel elvben azonosulni tud mindenki. A feszült hangulatú, sokszor személyeskedésektől sem mentes megbeszélések nem igazán vitték előre az ügyet. Végül az egyház egy közös nyilatkozat megfogalmazását kezdeményezte. Ebben az időben javasolta az EMMI képviselője, hogy a program koordinálását ne a kezdeményező civilszervezet, vagyis én, hanem a tankerület vezetője végezze. Az elkövetkező hónapok azzal teltek, hogy vártuk az ezzel kapcsolatos hivatalos megbízást az EMMI-től. Közben lezajlott a beiskolázás ugyanúgy, mint korábban, vagyis a szegregációt erősítő szabályok szerint. Újra elvesztettünk egy lehetőséget, egy tanévet, újra egy osztálynyi roma gyerek kezdhette meg tanulmányait szegregált osztályban.

A következő tanév elejére érkezett meg a megbízás, és a tankerület vezetője megkezdte a szervezést. Ekkor írták alá a *„Helyi társadalmi kohéziót erősítő szándéknyilatkozat”*-ot, amit az EMMI Felzárkózásért Felelős Államtitkársága, Berettyóújfalu, Komádi és Biharkeresztes polgármesterei, a Berettyóújfalui Tankerület, a Tiszántúli Református Egyházkerület, a Bihari Református Egyházmegye és az Igazgyöngy Alapítvány képviselői írtak alá. Megállapodás született arról is, hogy a folytatás a települési specifikumok miatt a három helyszínen külön-külön folytatódik majd.

A Tankerület, szerencsére, maximálisan partner a változásban. Az állami iskolák felelőseként szembesül azzal, hogy a szegregáció tarthatatlan oktatási környezetet teremtsen, ahol a jelenlegi szakembergárdával és feltételekkel nem lehet elmozdulást elérni. Az Országos kompetenciamérések átlagához felzárkózni minden szempontból fontos lenne, ezért, amennyi mozgástere van, abban próbálja előrevinni a folyamatot. Ám köti a rendszer őt is, és bár a kormányzati szándék a szándéknyilatkozat aláírásával nyilvánított, a gyakorlatban nem

sokat érezni ebből. Így túl sok eszköz nem marad a kezében a folyamat felgyorsításához. Az azonban, hogy a tankerület vezetője irányítja a tárgyalásokat, mindenképpen szerencsésebb, mert így az egész folyamat az állami rendszeren belüli problémafelvetéssé és megoldáskereséssé változott. Amíg a civilszervezet kezében volt a koordinálás, a „nem kötelező”, „főlöleges kekeckedés” megítélés volt az uralkodó. A tárgyalásokon egyenrangú félként kezelt civil szereplőként most bátrabban vehettem részt én is a megbeszéléseken, míg korábban a vádak állandó kereszttüzeiben folyamatos magyarázkodásra kényszerültem.

Települési helyzetek, tárgyalások

Biharkeresztes

Alapítványunk Biharkeresztesen és az környező településeken, különösen Toldon végzett esélyteremtő munkája itt a legerősebb a járásban. Itt van a legtöbb kialakult intézményi együttműködés is. Reméltük, hogy itt majd könnyebben realizálható elmozdulás lesz az oktatási szegregáció témájában is.

A biharkeresztesi, Gárdonyi Zoltán nevét viselő református iskola 1997-ben zeneiskolaként nyílt, majd bővült képzőművészeti ággal, végül a 2009–2010-es tanévben általános és alapfokú művészeti iskolaként, 1–2. osztállyal indítva folytatta tevékenységét. Már az induláskor lehetett érzékelni (hiszen a szülői kezdeményezés is innen indult), hogy a tanulói összetétel tekintetében a település és vonzáskörzete jobb társadalmi státuszú családaira fókuszáltak, a hatás pedig később csak erősödött. Mire az általános iskolai évfolyamok feljöttek a 8. osztályig, az állami iskolában szinte csak a rosszabb társadalmi státuszú, zömében roma gyerekek maradtak. Bár az egyeztetéseken az egyházi iskola fenntartója mindig hangoztatta, hogy szívesen látják a roma gyerekeket is, a valóságban az ő arányuk az egyházi iskolában nagyon kicsi, és akik romaként tanulnak ott, ők is a jobb státuszú, asszimilációra orientálódó családok gyermekeit jelentik. Elég csak külső szemmel ránézni a két iskola osztályainak interneten történő eseménymegosztásaira (akár az állami Bocskai Általános Iskola, akár a református Gárdonyi Iskola Facebook-oldalán), hogy lássuk a markáns különbséget.

Az egyházi iskola indításánál megállapodás született az önkormányzat és az egyház között. Ebben vállalták, hogy 25%-ban vesznek majd fel gyerekeket a hátrányosabb helyzetű társadalmi csoportból is. Am ezt nem tartották be, és azóta sem törekednek erre. Az egyik megbeszélésre a szülői képviselő is eljött, aki hozzászólásában ki is mondta: az egyházi iskola azzal a céllal jött létre, hogy ott ne legyen cigány, mert a többségi szülők nem akarják egy iskolában taníttatni velük a gyerekeiket. Elmondta azt is, ha egy iskolába kellene járatni az összes gyereket, akkor inkább családotól elköltözné a településről. A település ennek a szülői szándéknak engedett, az egyház pedig partner volt ebben. Am az érvényben lévő magyarországi jogszabályok, az Európai Unió szabályozása és az egyetemes emberi jogok sem teszik lehetővé az ilyen típusú elkülönített oktatást. Így egy méltatlan játék kezdődött nemcsak itt, hanem az ország más településein is, ahol civil jogvédők elindítottak egy folyamatot. Ebben olyan ellentmondások feszülnek, olyan szándékelhallgatások, amiben nagyon nehéz előrelépést elérni. Mert kimondani az alapszándékot, hogy az egyházi iskola nem akar HHH-s roma gyerekeket oktatni, nem akarja senki, hiszen ez törvényellenes, sőt ellenkezik az egyházi tanokkal is, hiszen a Biblia épp a szegények felé való fordulásról ír. Az ellentmondások, méltatlan helyzetek pedig ebből fakadnak: a ki nem mondott, de cselekedetekben realizált szándékból.

Biharkeresztes specifikuma ebben a témában a burkolt információk befolyásoló hatása. A HHH-s roma gyerekek szülei között terjedő mondatok, amiket az egyház rákérdezéskor cáfol, meghatározóak a jelentkezés szempontjából. Ilyen például, hogy csak azokat veszik fel, akik az óvodai fizetős, az egyházi iskola pedagógusai által tartott foglalkozásokon vesznek részt;

az egyházi iskolában sok dologért fizetni kell; este hatig is eltartanak a foglalkozások (ami a környező kis falvakban élők számára problémát jelent, mert nem tudnak a menetrend szerinti buszjáratral hazamenni); aki rossz, azt felírják egy füzetbe, és három bejegyzés után mehet az állami iskolába; az egyházi, az egy sokkal nehezebb iskola, magasabbak a követelmények. Ezek a gondolatok valahonnan biztosan elindulnak, nem tudni, szándékoltan-e vagy sem, és gyűrűznek tovább, ami miatt az akarat is alábbhagy az integrált oktatási lehetőség iránt a roma családokban. Az ő érdekérvényesítési képességük, a gyerekeik jövőjével kapcsolatos tájékozottság olyan alacsony, hogy nem képesek fellépni saját érdekükben.

Ezen segített, javasoltuk, hogy szervezzünk olyan fórumokat, ahol a roma szülők előtt megcáfolják ezeket, és jeleztük, hogy mi szívesen összeszedjük ezeknek a téves információknak a sorát, de ettől az egyházi iskola vezetése elzárkózott. Pedig ez fontos lenne, hiszen akkor tisztán tudnánk kommunikálni a családok felé, hogy mi a helyzet. Azt, hogy nem tiszták az információk, tükrözte más is. Például hiába valós információ, hogy több, közmunkában dolgozó szülő kér segélyt az önkormányzattól azzal az indokkal, hogy befizesse az egyházi iskola művészeti képzésért járó díjat, az egyházi iskola állítása szerint ők nem szednek ilyen díjat. A megbeszéléseken az ilyen jellegű ellentmondásokba futunk bele sorozatosan, és ezeken a pontokon nem tudunk túllépni.

Megoldás lehetne a szülők bevonása, mondják el ők, mikor, hol, kitől és mit hallottak. Ám az egyházi iskolás, jobb státuszú gyerekek szülei ebben a kérdésben nem nyilatkoznak, a HHH-s gyerekek szülei, beleértve a pár asszimilálódó romát is, félnek, hogy akkor majd az ő gyerekeiken torolják meg, ha szólnak. És félnek a többiek is, akik tudnak róla, hiszen függnek a helyi rendszertől, elég csak felröppennie egy mondatnak, hogy aki beszél, az majd nem kap közmunkát, és nem vállalja senki a kérdésekre a válaszadást. A bosszúállás ezer módjára van ma lehetőség, a félelem sajnálatos hozadéka lett napjainknak. Jobb hát hallgatni.

A tárgyalásokon, ahol a deszegregáció érdekében szeretnénk együttműködni, nem igazán tudunk eredményt felmutatni. Az egyház nyert a tanodapályázaton, ami furcsa volt, hiszen épp egy szegregáló iskolafenntartóról van szó, de ők hangoztatták, települési lesz a tanoda. Fel is vettek az állami iskolából pár gyereket, de jellemzően nem a problémásakat, sokkal inkább a jól tanuló, igazgyöngy-ösztöndíjas gyerekeket. A tanoda hatásából így keveset érezhetünk, legalábbis, ha azt vesszük alapul, amire létrejött, vagyis a lemorzsolódás kockázatának leginkább kitett gyerekek helyzetét. Mert aki felsőben négyes tanuló, az már ritkábban morzsolódik le, mint aki többször ismételt már osztályt.

A tankerület kezdeményezte, hogy a tervezéshez minden bevont partner írja le, mit tenne a társadalmi kohézió növeléséért, a deszegregációs munka megkezdéséért. A vállalatok jellemzően az alaptevékenységekhez, a törvényi előírásokhoz általánosan kötődtek, például az óvoda együttműködik az iskolával a beiskolázás érdekében. A kapcsolattartáson kívül plusz vállalat nem nagyon merült fel. Az egyházi iskola sokáig lebegtetett egy „Szülők Akadémiáját”, ám ennek elindítására nem került sor. Egyébként is, ez nem a legjobb beavatkozási pont, hiszen a helyzet nem igazán változna attól, ha neves előadókat hívnának meg, hogy tartsanak előadást például a kábítószerrel. Feltehetően azok a szülők, akik a problémában érdekeltek, nem mennek el. Úgy tűnik, a felkereső jellegű szolgáltatások sehol sem vonzóak az intézmények munkájában.

Az alapítványunk javasolta, hogy ne általánosságokban tegyünk vállalásokat, mert az nem fogja előrevinni az ügyet, hanem válasszunk ki konkrét roma családokat, akiket mi szívesen mentorálunk, hogy az egyházi iskolába kerülhessen a gyermekük. Javasoltuk, hogy minden partner tegye ezeket a családokat a munkája fókuszába, segítve az integrációjukat. A településen mindenki ismer mindenkit, tudjuk, kit választunk, kit támogatunk. Ha egy-egy gyerek problémamentesen bekerül és tanul az egyházi iskolában, lassan feloldódik az ellenkezés a jobb társadalmi státuszú családoknál is, és megvalósítható lesz egy megfelelőbb integrációs célú arány. A tárgyalásokon eddig még nem jutottunk el.

Az elmúlt tanév céljában addig jutottunk, hogy szerencsés lenne, ha Biharkeresztesen mindkét iskolában indulna első osztály. Az „élni hagyni a másikat” elve működött, de ebben – nagyon valószínű – a szerencse is segített, mert nem hallani, hogy az egyházi iskola elutasított volna bárkit a jobb státuszú családok közül, ám az államiban meglett az első osztály indításához elegendő létszám roma gyerekekből. Valószínűleg motiváló volt az is, hogy az utolsó tárgyaláson az önkormányzat jelezte, ha nem lesz elég gyerek az állami iskola első osztályában, akkor nem támogatná az osztályindítást, és felmenő rendszerben megszűnhet az állami iskola. Az önkormányzatnak egyébként is van egy, a demográfiai mutatókat is alapul vevő álláspontja, hogy ezen a településen egy általános iskola is el tudja látni az alapfokú oktatás feladatát. Szóval az a jövőkép, hogy az egyházi iskola megkapja az állami iskola első osztályát is, feltehetően gondolkodásra készítette az egyházi iskola fenntartóját. Mert az, hogy egy fenntartónak legyen egy cigány és egy nem cigány iskolája egy településen belül, nehezebben védhető az alapjogok függvényében. Bár erre is van példa ma, egy településen belül is, büntetlenül.

Hogyan értékelhető hát Biharkeresztes esetében a deszegregáció érdekében végzett eddigi munka? Eredmény, hogy le tudunk ülni egymással beszélni az ügyről, azonban az álláspontok nem közeledtek. Nincs össze hangnem, reális adatközlés és tisztán körvonalazható szándék sem. Az időhúzás és az ellenséges hangnem határozottan érezhető.

Komádi

Komádi esetében a hatások még csak az alsó tagozatban érzékelhetők. 2015-ben döntöttek a református iskola 2016-os újraindítása mellett három osztállyal. A Sulyok István Református Általános Iskola indítása előtt a településen egyetlen iskola látta el a közoktatási feladatokat, a Barsi Dénes Általános Iskola. A település specifikuma, hogy az iskolaköteles gyerekek egy részét, jellemzően a nem roma gyerekeket a szülők, élve a szabad iskolaválasztás jogával, a szomszédos Magyarhomorogra járatják. Magyarhomorog, ahol kevés gyerek születik, már évek óta a komádi gyerekekkel tudta fenntartani a megfelelő létszámot az iskolában, ehhez a magyarhomorogi önkormányzat autóbust is biztosított. A szülők, akik Magyarhomorog mellett döntöttek, azzal érveltek, hogy a komádi iskolában egyre növekvő a cigány gyerekek aránya. A Barsi Dénes Általános Iskola – erre reagálva – már korábban is úgy próbált a jobb társadalmi státuszú szülők számára is vonzó lenni, hogy jelentős különbséget tartott fenn a párhuzamos osztályok összetételében. Az iskolában volt egy kis létszámú, csak roma gyerekekből álló osztály is, amit a KLIK nem engedett tovább fenntartani, tekintve, hogy ez ütközött a köznevelési törvénnyel.

Ez felgyorsította az eseményeket, és a települési döntéshozók – az egyházzal egyetértve – a református iskola újraindítása mellett döntöttek. Az első három évfolyamon ez rögtön szegregáló hatást jelentett, hasonlóan Biharkereszteshez, ide is jellemzően a jobb társadalmi státuszú családok jelentkeztek gyerekeikkel. Az állami iskola érintett osztályaiban HHH-s roma gyerekek maradtak. Elég jellemző adalék a képhez az is, hogy a településen élő állami gondozott gyerekek is mindannyian a Barsi Dénes Általános Iskola tanulói, az egyházi iskolában nem találunk közülük egyet sem.

Az a szándék, hogy majd ettől nem iratkoznak más településre az iskolaköteles gyerekek, nem igazán teljesült. Magyarhomorogon az új tanévben is indítottak első osztályt, ismét a komádi családok gyerekei egészítették ki törvényesre a létszámot. A tárgyalások során az „élni hagyni a másikat is” elv alapján történt a beiskolázás, de az arányokban nem következett be változás, a szegregáló hatás továbbra is fennáll. Itt is sikeres volt a tanodapályázat, nemcsak az egyház, hanem egy másik, nem helyi egyesület is nyert. Sajnálatos módon a tanodás gyerekek itt sem azok közül kerülnek ki, akik a lemorzsolódás kockázatának a leginkább ki vannak téve, itt is a jobban tanuló, motiváltabb, kevésbé problémás gyerekek alkotják mindkét tanoda csoportjait. Mégis, ez a település kompromisszumkézsőbbnek tűnt a közös munkában, nem volt érzékelhető olyan elutasító attitűd az egyház és az egyházi iskola részéről, mint Biharkeresztes esetében.

Berettyóújfalu

Ez a folyamat a három település közül jelenleg Berettyóújfaluban bír a legtöbb kudarccal. Itt 1999-ben kapta vissza a református egyház az iskoláját, ami a 2011–2012-es tanévtől mint Diószegi Kis István Református Általános és Művészeti Iskola működik tovább. A városban a csökkenő gyereklétszám ellenére minden iskola fennmaradt, bár összevonások történtek. Az egyházi iskola itt is, a másik két településhez hasonlóan a jobb társadalmi státuszú családokra fókuszált, jellemzően nem fordulnak elő az iskolában HHH-s roma gyerekek. A településen egyébként százalékosan nem nagy az arányuk, bár a városban több lakásotthon is működik, de ők is mindannyian az állami iskolákban tanulnak. A szegregáló hatás azt az állami iskolát érinti, amelyik földrajzilag a legközelebb esik a református iskolához, és a beiskolázási körzetében is magasabb a roma lakosság száma.

A nem egyenletes arány megjelenik az állami iskolák között is, az egyházi iskola pedig ezt érvként használja: előbb tegyen rendet az állami iskolák között a fenntartó, aztán keresgéljen szegregáló hatást az egyházi iskolában. Ez kétségtelen átgondolást igénylő érv, de nem változtat azon, hogy minden állami iskolában van HHH-s roma és SNI-gyerek, míg ez a csoport az egyházi iskolában jellemzően nem fordul elő. A Diószegi Kis István Református Általános Iskola egyébként a környező kisebb településeken is hasonló hatásra törekszik, tanítványainak egyre növekvő százaléka a szomszédos településekről kerül ki, nehéz helyzetbe hozva azoknak a falvaknak az állami iskoláit, ahol kevés a gyerek.

A tárgyalásokon a teljes elzárkózást tapasztalhattuk az egyházi iskola részéről. Nem jutottunk el az „élni hagyni a másikat is” elvíg sem, az egyházi iskola nem volt hajlandó megmondani azt sem, hány osztályt fog indítani. Az egyik megbeszélésen egy furcsa eset is előkerült. Azért írom le, mert tipikus ez is. Ugyanis az SNI-gyerekek sem kíváncsiak az egyházi iskolákban. A Diószegi Református Általános Iskolába beiratkozott egy gyerek, akiről csak a tanítása megkezdése után derült ki, hogy SNI-s. A református iskola, arra való hivatkozással, hogy az iskola alapító okiratában nem szerepel az integrálható SNI-gyerekek oktatása, az állami iskolába történő áthelyezéséről tájékoztatta írásban a szülőt. Az állami iskola fogadta a gyermeket, ám utána nézett, és letöltötte a református iskola alapító okiratát, melyben szerepel az integráltan oktatható SNI kitétel. A gyerek pedig ilyen volt, integráltan oktatható SNI besorolással. Amikor a megbeszélésen ezzel szembesítette az egyházi iskola igazgatóját az állami iskola igazgatója, a válasz az volt, hogy azért utasították el, mert a szülő azzal, hogy nem mondta meg a gyerek SNI státuszát, hazudott, és ez nem keresztyén magatartás. Az egyházi iskola pedig csak azokat tanítja, akik a keresztyén értékrend szerint élnek. (A hazugság fogalmát magukra nézve – az integráltan oktatható SNI-kérdéssel kapcsolatban – nem érezték kifogásolhatónak.) Ez az iskola egyébként ilyen mondatokkal jelenik meg a városban és a környező településeken a beiskolázások előtt: *„Iskolánk nem körzeti iskola, így csak és kizárólag azok a tanulók nyernek felvételt, akik számára a fenti értékrend alapvetés.”* Fentebb: azokat várják, akik *„[...] szilárd alapokon nyugvó keresztyén értékrend szerint, magyarságunk évezredek értékeit fontosnak tartva kívánják iskoláztatni gyermeküket.”* Emellett, egészen egyedülálló módon, 30.000 Ft beiskolázási támogatást is adnak a hozzájuk iratkozóknak, ezzel tovább növelve az iskolák vonzereje közötti különbséget. Ezt a beiskolázás előtti hirdetéseikben mindenhol közzétették: *„Iskolakezdési támogatás egyedül csak a mi iskolánkban! (30 ezer Ft)”* Ezzel az állami iskolák egyike sem tudja felvenni a versenyt. Méltatlan még anyagi előnyökkel is népszerűsíteni magukat, ilyen eddig a magyar oktatási rendszerben nem fordult elő. Berettyóújfalu esetében a legkevésbé érzékelhető a szándék az együttműködésre. Érthetetlen érvek, önös érdekek, illetve a települési szempontok teljes figyelmen kívül hagyása a jellemző.

Okok és következmények

A létrejött helyzet okait érdemes tovább boncolgatni. Mint korábban írtam, az egyházi iskolák nyitása mögött gyakori az az ok, hogy a szülők, élve a szabad iskolaválasztás jogával, más településekre viszik a gyerekeiket, ahol kevesebb a plusz pedagógiai munkát igénylő gyerek, mert úgy érzik, a tanulási előmenetelre nagyobb az esélyük. Így a települési döntéshozók nehéz helyzetbe kerülnek, mivel szeretnék a lakosságot megtartani, beleértve a gyerekeket is az iskolában. Félő, ha a gyereket elviszik, az előbb vagy utóbb a család költözését is magával vonja. Ezzel egy olyan települési szempont is megjelenik, ami segíti az oktatási szegregációt. Az pedig, hogy a lakosság megtartása szempontjából hosszú távon ez milyen következményekkel jár, jelentéktelenné válik a ciklusonkénti döntéshozói jövőképben.

Pedig nem kell nagy képzelőerő, hogy az ember lássa a hosszú távú hatást is. Az egyházi iskolában tanuló gyerekek magasabb szintű oktatást kapnak, hiszen a szülői támogatás adott, a plusz pedagógiai munkát igénylő gyerekek nincsenek jelen, és az egyházi iskola jelenleg jobb anyagi feltételekkel finanszírozza az oktatást, mint az állami iskolák. Akik tehát itt végeznek, gimnáziumba mennek, onnan a felsőoktatásba, jó szakmát szereznek, és munkát nem ebben a leszakadó térségben keresnek maguknak. Egzisztenciát távolabb építenek, a fővárosban, Nyugat-Magyarországon, esetleg külföldön. A szüleik itt maradnak, megöregednek, a gyerekeik gondoskodnak róluk, el- vagy magukhoz veszik őket, ha már leesnek a lábukról és gondozást igényelnek. A házaik üresen maradnak, próbálják eladni azokat.

Akik a szegregálódott állami iskolában tanulnak, alacsonyabb szintű oktatásban részesülnek, ugyanis a pedagógusok eszköztelenné válnak a begyűrűző problémák növekvő súlya alatt, kiégnek, nem tudják az alapkészségekkel megfelelően felruházni a gyerekeket, szülői támogatásra nem számíthatnak, kevés a speciális szakember, a fejlesztőpedagógus, pszichológus, sok helyen még a szakos nevelő is. (Sőt a legújabb tervek szerint a szakemberhiányt a kormány úgy próbálja orvosolni, hogy „bizonyos térségekben” képzés nélküli nevelők is taníthatnak.) Sem a tárgyi feltételek, sem a pedagógiai munkát segítő csoportbontások, egyáltalán, a tanulási környezet sem hasonlítható az egyházi iskolához. Azok a gyerekek, akik itt tanulnak, a helyi vagy a legközelebbi szakiskolában tanulnak majd tovább, és 16 évesen, a tankötelezettségi korhatár elérésekor, képzettség nélkül lemorzsolódnak az oktatásból. Marad számukra a közmunka és a szociális megélhetés zsákutcája. Hamar családot alapítanak, a mobilitás értelmezhetetlen számukra, munkalehetőség pedig a leszakadó térségben a szakképesítéssel nem rendelkezőknek nem igazán lesz. A bővülő családoknak ház kell, megveszik hát (vagy elfoglalják) az üresen maradt lakóépületeket, egyre növekszik a településen az arányuk, ez az ingatlanárakat egy lefele húzó spirálba teszi, fokozatosan elértéktelenedik minden. A szegénység pedig felerősíti a kriminalizációt, mindez meghatározza majd az egész település arculatát, jövőjét. Mert egyre növekvő lesz az a lakosság, aki sem szaktudással, sem munkavállalói kompetenciákkal nem rendelkezik, aki a létminimum alatt él, akinek túlélési stratégiái nem az integrációt erősítik. Ha számuk a lakosságon belül 50% fölé emelkedik, nagyon nehezen visszafordítható folyamatok indulnak meg. Ekkorra az egyházi iskolának is új stratégia kell, mert fokozatosan elfognak majd a jobb társadalmi státuszú lakosok a településekről.

Ez a jövőkép, ennek a kockázata – amire példát adnak a kis falvak a leszakadó térségekben – erős. Viszont maga a folyamat lassú, és éppen ezért nem értelmezi senki a választási ciklusok alatt. Pedig világosan látszik, hogy a kezeletlen problémák évről évre dagadnak. Az ezzel való foglalkozásnak stratégiaszerűnek kellene lenni, kormányokon, önkormányzati ciklusokon átívelőnek, egymásra épülő, folyamatos hatásokkal. A választások hatalmi

mámora azonban megöli a távlatokban gondolkodás lehetőségét. A „csak itt” és „csak most” (és sokszor a „csak nekem”) elv olyan mélyen épült be a választási értékrendbe, hogy nem tudni, megmozdítható lesz-e valaha.

Egy másik tényezőt is érdemes megvizsgálni. Az önkormányzati testület lépéseiben is sok a személyes érdek. Sokuknak a gyermeke szintén érdekelt az alapoktatásban, és szülőként ők maguk is jobban preferálják az elkülönített oktatást. A másik ok, hogy saját pozíciójuk biztosításaként is, a következő ciklusra gondolva sem állnak ki a deszegregáció mellett, mert a támogatást a választásokon az erősebb és kiszámíthatóbb érdekérvényesítési csoporttól várják. Ők pedig nem a HHH-s roma lakosság. Sőt az egyre inkább radikalizálódó közhangulatban még arra is számíthatnak, hogy amennyiben bármilyen téren kiállnak a roma lakosság inklúziója ellen, több szimpatizánst szerezhetnek maguknak. Az „érpataki modell” névvel elhíresült szemlélet egyre több hívet szerez magának a problémával érintett településeken. Sajnálatos módon a roma integráció sehol sem szavazatszedő történet sem települési, sem döntéshozói szinten. Senki sem dolgozik tehát szívesen egy olyan dologért, ami hosszabb távon hozhat csak eredményt, változást, ráadásul nehézségek, konfliktusok árán.

A legnehezebb itt is, ebben a kérdésben is, az ellentmondás, amit az egyház is egyre nehezebben képvisel. Próbálják a szegénypolitikát a missziók dolgaként jegyezni, és az oktatásukban ezt nem érvényesíteni. Ám az nehezen vállalható, hogy egy egyház, aminek egységes, tisztességes, történelmileg és a Bibliában is meghatározott viszonyulással kellene rendelkeznie a szegénységhez, az egyik területen úgy tegyen, a másik területen meg az ellenkezőjét próbálja érvényesíteni. Nem lehet ellentmondásmentesen kettéválasztani az egyházat: ez a rész a szegényeknek segít, ez pedig a vallási nevelésen dolgozik, kizárva a szegényeket. Az nyilván sajnálatos, hogy a leszakadó régiókban a szegény gyerekek nagy része roma, akik a szegénységben szocializálódva nem azok felé a magatartásminták felé fordulnak, amit az egyház elvár mint keresztyén értéket. De Jézus talán tartott efféle vizsgálatot, amikor lehajolt a tolvajért vagy a prostituáltért? Mérlegelte, mielőtt segített volna rajta, hogy hogyan viszonyul a keresztyén értékrendhez?

Ennek az ellentmondásnak a felerősödése szerintem abból adódik, hogy az utóbbi években az egyházak megerősítése fókuszba került a magyar politikában. A valláshoz való viszony azonban nem nagyon változik. Az emberek, bár már jóval túl vagyunk a rendszerváltáson, nem tódulnak tömegesen a templomba. Semmiképpen sem nő az egyházi iskolák számával arányosan a gyülekezetek létszáma, és nem változik ilyen mértékben a korosztályi összetétel sem. Ezt az egyik megbeszélésen a református egyház képviselője is alátámasztotta, talán épp ezért nem teszik kötelezővé a templomba járást az egyházi iskolában tanuló gyerekek családjainak, mert akkor kevesebben választanák az iskolájukat. Azt hiszem, ez is pontosan mutatja, hogy az egyházi iskolákat nem azért választják a szülők, mert vallási elköteleződést éreznek, hanem azért, mert ott nincs cigány gyermek. Ezt mindhárom településen meg is erősítik a szülők a magánbeszélgetésekben.

Pontosabban körvonalazódott egy véletlen mondatból az egyik megbeszélésen a valós szándék: *„nem az iskola a fontos, hanem a gyülekezetépítés”*. De akkor hogy is van ez? A gyerekek eszközök arra, hogy a gyülekezetek létszáma nőjön? Ehhez pedig megválogatják őket, mert olyanokkal szeretnének dolgozni, akik kevesebb munkával „beterelhetők” a templomokba? A „beterelhetők” számára pedig akkor lesz vonzó az iskola, ha ott nem lesz szocializációs problémával küzdő, esetleg sérült gyerekek? Ezért tartanak fenn tudatosan egy szegregáló hatású iskolát? Mi ez, ha nem szándékolt szegregáció? Ebben nincs spontán hatás, sőt nagyon is tudatos. *„Nem veszünk fel olyan gyerekeket, aki fordított keresztet rajzol a kezére”* – mondta az egyik megbeszélésen az egyházi iskola igazgatója. Hol van itt a krisztusi

odafordulás? Aki (tudattalanul, persze, mert a médiából ezt látja) illet rajzol a kezére, vagy épp a börtönviseltek jelzését, a négy pontot, az „vesszen”? Most nem léphet be az egyházi iskolába, később talán üldözendő lesz? Ez az a keresztény értékrend, amit meg kell erősíteni Magyarországon?

Az országban vannak a HHH-s gyerekekre fókuszáló egyházi iskolák is, de nagyságrendileg kevesebb a számuk a szegregáló hatásúakhoz viszonyítva. A HHH-s roma gyerekek kérdését integráló viszonyban valahogy nem tudják kezelni az egyházi iskolák. Leginkább vagy szegregált iskoláik vannak, vagy elitképzésre törekvők, integrálót keveset találni. A mi járásunkban a református egyháznak nincs olyan iskolája, ami fogadná a HHH-s, problémás, roma gyerekeket. Mindhárom területen ez az érv, ők nem erre jöttek létre, hanem arra, hogy a keresztyén értékrend elfogadóit neveljék. Ebbe pedig ezek a gyerekek nem férnek bele.

Próbálom azt is firtatni, hogy ez a felvételinél hogyan derül ki. Mert úgy tűnik, ez a pont határozza meg azt a bizonyos lelkési ajánlást is. Rá is kérdeztem: az megfelelő, aki templomba jár? A válasz az volt, hogy nem kötelező ez. (Nyilván, hiszen akkor kevesebben jelentkeznének.) Az a megfelelő, aki fizeti az egyházadót? A válasz az volt, hogy nem. (Nyilván ez megint ellenkezik a Biblia szellemiségével.) Akkor hogy derül ki, ki az alkalmas? Beszélgetnek a felvételin a szülőkkel? Vagy a gyerekekkel? Ebből lesz megállapítható, hogy valakinek az értékrendje milyen? Akkor ennek a felvételi beszélgetésnek vannak szempontjai? Melyek azok? Esetleg elmennek családlátogatásra, és megnézik, az élettér keresztyén szellemiségű-e? Ha igen, az milyen? Egyáltalán milyen szempontok szerint mondják ki jogszabály alapján is vállalható, egzakt módon, hogy ez a gyerek alkalmas az egyházi oktatásra, ez pedig nem?

Ha valaki át akarja menni az egyházi iskolába, nos, ott is „erős” szabályok vannak. Például Biharkeresztesen – több más szempont mellett – csak az lépheti meg ezt, aki szintfelmérőt ír, és annak az eredménye 40% fölötti. Ez megint egy szelekciós szempont, aminek az alapoktatásban nincs helye. Középiskolában felvételi rendszer van, ott lényeges lesz, hogy a szakmaszerzés vagy az érettségi szempontjából a tanulmányi eredmény is szempont legyen, vagyis mindenki a képességének, tudásának legmegfelelőbb középiskolát válassza, de az általános iskolában, ahol mindennek a megalapozása történik, ez nem megengedett, mert szegregációs helyzetet teremt.

Merre tovább?

Azt hiszem, abban az alapkérdésben, hogy az egyházi iskolának mi a dolga, abban kellene először dűlőre jutni. A parttalan viták, melyek eddig voltak, mindig e körül a kérdés körül toporogtak. Persze, az utóbbi években világossá vált, hogy erre központi szándék sincs. Mert általános iskolai szinten, ahol a tudás megalapozása folyik, ott esélyt kellene adni mindenkinek, ám ez lassítaná az egyház erősödését. Anyagilag folyamatosan erősíti az állam az egyházakat, ez most felülírja az esélyegyenlőség szempontjait is. Azt pedig anélkül, hogy az alapjogok ne sérüljenek, ma elég nehéz lenne paragrafusokba önteni, hogy az egyházi iskolákban miért nincs helye a szegregátumok lakóinak, a HHH-s, cigány gyerekeknek. Marad hát az időhúzás, az adatok visszatartása, a tények elhallgatása, egy egyre vállalhatatlanabb egyházi magatartás az oktatásban.

Nagyon bíztam (és egy kicsit még mindig bízom) a helyi együttműködésekben, a problémában érintettek közös gondolkodásában. Azt is látom, hogy mint minden, ez is emberfüggő, míg az egyik komolyan elgondolkodik a tényeken, a másik hazugsággal vádolja azt, aki feltárja azokat. A szülők pedig a saját gyereküik érdekeit nézik – csak és kizárólag. Nagyon kis százalékuk képes elfogadni azt a tudományosan is igazolt tényt, hogy heterogén tanulócsoportban nagyobb a fejlődés, mint a homogénben. A pedagógusoknál pedig az ebből adódó többletmunka, megfelelő pótlék nélkül, szintén nem vonzó.

A tankerület magatartása meghatározó a továbblépésben. A megoldáskereső, a továbblépést sürgető hozzáállását, azt hiszem, jól kiegészíti a tények elferdítését kihangsúlyozó, a HHH-s roma gyerekek érdekképviselőjét ellátó, a saját nyilvánosságát és a jogorvoslati lehetőségeket is kihasználó civilszervezetünk jelenléte. Bár ez a kettős hatás sem lesz elégséges központi lépések nélkül. Mert nemcsak ezen a területen, hanem máshol is azt is látom, a változásokhoz nem elég az emberi szándékokra építeni. Épp azért, mert sokféle jellemmel és sokféle elköteleződéssel vannak benne a problémában, szükséges egy „felülről jövő” határozott vezetői szándék, hogy azokra, akik a saját szempontjaikat fontosabbnak érzik, rájuk nézve is kötelezők legyenek a változás lépései. Amíg ez nincs meg, akár az egyház, akár a döntéshozók részéről, addig szélmalomharc az egész. Ezt a „felülről jövő” szándékot azonban jelenleg nem látni. E nélkül pedig csak eredmény nélküli, keserves küzdelem, amit pár, az alapjogokat komolyan vevő ember vív.

Minden bizonnyal folytatni kell a helyi győzködéseket, beszélgetéseket. Ez az egyik vonal. A másik, hogy amennyiben a döntéshozó nem akarja, akkor megpróbáljuk azokkal az eszközökkel elérni náluk a változást, amire civilként lehetőségünk van. Az alapjogoknak meg kell próbálni érvényt szerezni azokon a fórumokon, amelyeknek ez a feladata – akár Magyarországon, akár nemzetközi síkra lépve.

Ebben 2017. január 19-én tettem egy lépést. Az egyházi iskolák felvételi és átvételi szabályzata ügyében állásfoglalási kérelemmel fordultam az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalához (AJBH), hogy nem sért-e alapjogokat például az, hogy csak azokat a gyerekeket veszik át, akik szintfelmérőt írnak (és 40%-nál jobb eredményt érnek el), továbbá nemcsak itt, hanem a másik két iskola esetében is hogyan értelmezhető a jogszabály szempontjából a „rendezett egyházi kapcsolatok”, a „lelkészi ajánlás” vagy a „keresztyén értékrend szerinti élet” a felvételtkor. Az ügyben csak újbóli megkeresésre, május 30-án indult vizsgálat, amiben megkeresték az érintett iskolákat, a fenntartó egyházat, a tankerületet, illetve minket, civileket is.

Nem tudom, mikorra és milyen eredménnyel fog zárulni ez a vizsgálat. Talán mire ez az írás megjelenik (2017. 08. 01-én írom ezeket a sorokat), már lezárul. Ha az AJBH kimondja, hogy alapjogokat sért, az kiindulópontja lehet a változásnak. Nemcsak itt, hanem mindenhol az országban. Kérdés persze, hogy mire megyünk ezzel, hiszen számtalan példa van arra, hogy érvényes bírói végzés ellenére is folyik tovább a szegregált oktatás. Ha viszont azt mondja ki, hogy nincs ezzel semmi baj, joga van így tenni az iskoláknak, és ezzel a hatással nincs mit tenni, az elég szomorú képet fest értelmezésben, függetlenségben, jövőképben. Ezért nem lehet megállni itt sem, európai uniós szintre kell emelni a problémát.

Az egészen számomra az a legfurcsább, hogy nem értem, miért kell minden eszközzel a vallási nevelést erősíteni. Mi itt, Európában, függetlenül attól, hogy vallásgyakorlók vagyunk-e vagy sem, a tízparancsolat elvei szerint gondolkodunk a bűnről, a ne ölj, ne lopj, ne hazudj, tiszteld a szüleid olyan egyetemes emberi viszonyulások, amelyek mentén gondolkodva él az emberek többsége. Az erények és a bűnök megítélésében ezek a meghatározók. Nem lenne kézenfekvőbb, hogy az általános iskolai oktatásban – fenntartótól függetlenül – egyszerűen csak ezeket az emberi értékeket tegyük szemponttá? A legfontosabb az a cél lehetne, hogy önmaguk megvalósításához, a világ jobbá tételéhez adjunk viszonyulást és tudást a gyerekeknek – világnézettől függetlenül. Mindenki azért dolgozhatna, hogy élhetőbb és jobb legyen a világ. Megosztás és kirekesztés nélkül.